

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ
КАТЕДРА СТУДИЈА МЕНАџМЕНТА ЉУДСКИХ И СОЦИЈАЛНИХ
РЕСУРСА

РИМСКО И РАНОХРИШЋАНСКО ВАСПИТАЊЕ
- ДИПЛОМСКИ РАД -

Ментор:
Др Жељко Бралић
Ванредни професор

Студент:
Вања Петровић
352/18

Београд, 2024.

САДРЖАЈ

1. УВОД.....	4
2. ПОЈАМ ВАСПИТАЊА И НАУКА КОЈА ГА ПРОУЧАВА.....	5
3. РИМ.....	10
4. РОДОВСКИ РИМ.....	11
5. РЕПУБЛИКАНСКИ РИМ.....	12
6. РИМСКО ЦАРСТВО.....	14
9. ЗАКЉУЧАК.....	22
ЛИТЕРАТУРА.....	23

1. УВОД

Васпитање представља основни, али и најшири појам који проучава педагогија као наука. Разумевање појма васпитања је неопходан предуслов за изучавање комплетног педагошког научног садржаја. Васпитање је индивидуална и друштвена делатност која подразумева намерно и свесно преношење вредности, знања и искустава са старијих генерација на оне млађе. Као такво, васпитање подразумева делатност која је присутна искључиво код човека. Поред васпитања, за развој личности од великог значаја су и индивидуалне активности, односно активности самог појединца који на основу свог понашања и одлука свесно утиче на сопствени развој током читавог раздобља живота. Васпитање је променљива друштвена категорија, која се историјски мењала корак по корак уз промене у друштвеном окружењу.

У фокусу овог истраживања налазе се два веома значајна периода, а то су Стари Рим и рани хришћански период. У Старом Риму, васпитање је имало главну и централну улогу у формирању грађанских врлина и одговорности. Римљани су тежили стварању етички и морално снажних појединаца, чија је лојалност била усмерена ка држави. Овај период карактеришу различити педагошки и образовни приступи, укључујући домаћу наставу и ангажовање родитеља у процесу образовања. Римско васпитање је било усмерено на развој практичних вештина, говорних способности и поштовање традиционалних вредности. Са друге стране, период раног хришћанства донео је значајне промене у домену васпитања. Хришћанска вера је утемељила поштовање моралних вредности и духовни развој. Васпитање је имало дубљу димензију, односно тежило се духовном просветљењу и припреми за вечни живот. Наглашава се значај и важност породице, љубави и бриге према ближњима.

У даљем раду, кроз анализу васпитања у периоду Старог Рима и раног хришћанства, представићемо и упознаћемо се са кључним аспектима процеса васпитања и образовања, односно самог процеса одгоја и вредностима, нормама и верским утицајима који су учествовали у обликовању и формирању личности.

2. ПОЈАМ ВАСПИТАЊА И НАУКА КОЈА ГА ПРОУЧАВА

Педагогија је наука која изучава васпитање, као њен најшири и најтемељнији појам. Васпитање је друштвена делатност, и као таква, везује се искључиво за човека и људско друштво, јер подразумева намерно и свесно преношење искустава, знања и вредности са колена на колена, односно са генерације на генерацију, а све то у циљу да се млађе генерације оспособе за репродукцију даљег друштвеног живота. Када је реч о животињској врсти, приметни су процеси учења, стицање искустава и оспособљавање младунаца за даљи опстанак и живот, међутим ове активности су засноване искључиво на нагонима и инстинктима, и као такве не представљају основну компоненту васпитања, односно намеран и свестан утицај старијих генерација на оне млађе.

Данас постоје различите теорије и ставови о пореклу, настанку, развоју и суштини васпитања. У време развоја педагогије као науке, многи аутори су објашњење за порекло и настанак васпитања тражили у биологији и свим њеним законима. Можемо издвојити Шарла Летурна, француског антрополога, који је сложене друштвене феномене, попут рата, ропства, морала, брака и породице, покушао да објасни кроз појам еволуције, који управо потиче из биологије. На сличан начин је покушао да објасни и појам васпитања, па се његова теорија о пореклу васпитања може назвати биолошком или биологистичком теоријом. Према овој теорији, васпитање и настава су присутни код свих животиња, чиме се запоставља претходно поменути, намерни и свесни карактер васпитања као друштвене делатности. Обзиром да се према овој теорији васпитање везује за нагонско понашање животиња, она се данас сматра застарелом и једностраном.

Теорија о пореклу васпитања Пола Монроа, америчког теоретичара и историчара васпитања, ослања се на појам који потиче из психологије, односно на појам опонашања, имитације. Сматрао је да је у раним фазама развоја људског друштва, код „примитивног човека“ присутно само „примитивно васпитање“ које се ослања на „непрогресивно опонашање“. „Примитивни човек покушава да се прилагоди свом окружењу онаквом какво јесте и на исти начин како је то чинила претходна генерација“ (Monroe, 1938:8.). У примитивном друштву, васпитање није организовано, и у потпуности се ослања на опонашање и имитацију – деца опонашају своје родитеље и друге одрасле особе из своје околине. Ову теорију

можемо назвати психолошком или психологистичком теоријом о пореклу васпитања, но и она је данас застарела и једнострана.

Васпитање треба да обезбеди напредак појединца и читаве друштвене заједнице, да омогући прилагођавање друштвеној и природној средини, и на крају, да оствари све људске потенцијале. Друштва не може бити без васпитања, и обрнуто; васпитање увек представља сложени процес социјализације детета и човека. Васпитање има своје две основне функције – конзервирајућу и динамичку функцију.

Конзервирајућа функција се односи на то да се васпитањем преносе знања, вредности, поглед на свет, итд., са циљем да их младе генерације прихвате, а касније користе и даље преносе. Васпитање представља елемент по којем се одређено друштво распознаје. Одговор на питање о карактеру одређене друштвене заједнице, можемо управо пронаћи у начину на који та заједница васпитава своје младе генерације.

Динамичка функција се односи на потенцијал васпитног процеса да на млађе генерације пренесе све способности, навике, вредности и знања на основу којих ће касније читава заједница да се самооствари, напредује и сазрева. Динамичка или “прогресивна” функција васпитање подразумева као “средство унапређивања различитих моћи човека, друштвених односа и друштва у целини”. (Антонијевић, 2013: 20.).

Развој човека као организма може се у најширем смислу одредити као “унутрашњи процес изградње различитих својстава индивидуе, психофизичких структура и функција организма”. (Op.cit.: 47.). Основни фактори, односно чиниоци развоја личности, најчешће се деле у две групе, а то су биолошки и социјални чиниоци. Биолошки чиниоци развоја личности представљају урођене и наслеђене факторе; дакле, то су фактори са којим се сваки појединац рађа и који се преносе наследним путем. Социјални чиниоци подразумевају друштвено окружење, факторе средине, као и само васпитање. Међутим, будући да појединац својим понашањем, изборима и одлукама такође утиче на сопствени лични развој, можемо тврдити да је развој личности “условљен узајамним дејством наслеђа, друштвене средине, васпитања и активности самог васпитаника”. (Trnavac, Đorđević, 2013: 26.). У потрази за оним главним и доминантним фактором развоја личности, развиле су се две традиционалне теорије, које се пак супротстављају једна другој.

Прва теорија, односно нативистичка теорија, тврди да је личност индивидуе одређена управо наследним особинама које временом сазревају природно, док сам развој личности прати биолошке законе. Нативизам не даје много простора васпитању у обликовању и развоју личности, па из тог разлога можемо закључити да представници ове теорије чврсто заступају педагошки песимизам, тачније, они не сматрају да се васпитањем може утицати на развој појединца и његове личности.

Друга теорија, односно емпиристичка теорија, сматра да је свеукупан развој појединца и његове личности условљен спољашњим факторима, то јест утицајима друштвеног окружења, као и искуствима индивидуе. Емпиристи су сматрали да се сваки појединац може формирати у складу са спољашњим утицајима којима је изложен. Сваки појединац се може обликовати на било који начин, у зависности од васпитања, а без обзира на урођене и наследне факторе које поседује. Емпиристи новорођено дете сматрају неисписаном плочом (*tabula rasa*) у коју, по Џону Локу, “животно искуство, средина и васпитач пишу садржаје по својој вољи”. (Ор. cit.: 29.). Насупрот нативистима, припадници ове теорије заступају педагошки оптимизам.

Међутим, обе теорије су једностране и превише поједностављене; оне пре свега упрошћавају сложен процес развоја и обликовања личности, а такође се запоставља и утицај саме личности и њених активности у обликовању сопственог живота и карактера. Нативистичка и емпиристичка теорија посматрају човека као пасивно биће које подноси и трпи унутрашње и спољашње факторе, потпуно запостављајући чињеницу да је индивидуа свесно људско биће које сопственим деловањем, свесним одлучивањем и понашањем утиче на себе и своју околину. Савремена концепција доживотног образовања пружа прихватљивију и свеобухватнију основу за проучавање и разумевање човековог развоја, обликовања и напредовања, које се ипак не завршава ступањем у зрело и одрасло доба.

Циљ васпитања се одређује као “идеално замишљен и генерализован лик човека, личност одређених својстава и способности, које се желе и настоје васпитањем да формирају код сваког члана одређеног друштва”. (Трнавац, Ђорђевић, 2002: 31.). У ранијем периоду у нашем друштву циљ васпитања је био формулисан као слободна, свестрано развијена личност, а у најновијим документима “основни циљеви образовања и васпитања” формулисани су у 18 тачака, уз још 15 тачака које се односе на “исход образовања и васпитања”. (В. Закон о основама система образовања и васпитања, чл. 8–9.). Конкретизација циља васпитања се изводи управо кроз задатке васпитања у његовим главним областима, односно умном, моралном, естетском и физичком васпитању.

Умно или интелектуално васпитање сматра се једним од темељних процеса сваке васпитне праксе и подстицања индивидуалног развоја, будући да је развој умних, “интелектуалних (когнитивних) способности и вештина чини кључни посебни процес у оквиру целине процеса индивидуалног развоја”. (Антонијевић, 2013: 172.).

Умно васпитање се може схватити као врло значајан чинилац умног развоја, од којег зависе “домети и квалитет исхода” које сваки појединац постиже у умном развоју. (Op. cit.). Задаци умног, односно интелектуалног васпитања, односе се на развој умних и сазнајних вештина и способности, стицање умних и практичних вештина и навика, развијање маште, стваралаштва, радозналости и потребе за истраживањем, стицање способности за самообразовање и касније навикавање на целоживотно учење, и слично.

Морално васпитање представља сложен како друштвени, тако и индивидуални феномен, који зависи од система вредности који је карактеристичан за одређену друштвену заједницу. Морално васпитање је веома значајно средство уз помоћу ког се вредности заједнице и друштва преносе на појединце и трансформишу у индивидуални систем вредности. Када је реч о моралном васпитању, педагогија се ослања на многе друге научне дисциплине које се баве моралним развојем и моралом са различитих аспеката и становишта. Неке од њих су етика, аксиологија, психологија морала, психологија личности, дечија психологија, социологија морала, социологија образовања и слично. Као и умно васпитање, и морално васпитање има своје задатке који се односе на изградњу моралног доживљаја, моралних осећања, моралне свести, моралног понашања и тако даље. Морално васпитање може да се посматра и представи кроз низ односа путем којих појединац испољава и развија свој морални систем, владање и норме; однос према друштвеној заједници, однос према другим појединцима и однос према самом себи. Однос према друштвеној заједници се односи на однос према друштвеним дужностима и обавезама, према колективним и друштвеним захтевима и нормама, родољубљу и слично. Однос према другом појединцу подразумева уважавање потреба других особа, уважавање различитости у мишљењу или понашању, сарадњу и пријатељство. Однос према самом себи укључује способност реалне самопроцене, скромност, самопоштовање, рад на себи у континуитету и спремност за стално усавршавање.

Естетско васпитање везујемо за процес стварања естетског односа према животу, а такође га, са друге стране, везујемо за креативан рад и уметничко стваралаштво. Естетско васпитање треба да нас оспособи да уочимо и доживимо све оно лепо у

свакодневном животу и окружењу, како природном, тако и друштвеном. Задаци естетског васпитања се реализују на различите начине; један од начина јесу школски предмети попут ликовне и музичке културе, језик, књижевност и слично. Други начин путем ког се реализују задаци естетског васпитања јесу ваннаставне активности попут одласка на излете или екскурзије, посете културних установа, позоришта и биоскопа, физичка активност, различите секције и тако даље.

Физичко, односно телесно или здравствено васпитање представља неизоставни елемент у свеобухватном процесу обликовања личности. Физичка култура као део опште културе “обухвата различита материјална и духовна достигнућа и вредности које служе као средство физичког развоја и очувања здравља људи”. (Антонијевић, 2013: 234.). Задатке физичког васпитања можемо груписати у три основне сфере. Прва сфера, односно биолошко-хигијенска сфера обухвата здрав развој организма, континуирано унапређење и очување здравља, као и обезбеђивање свих неопходних предуслова за здрав живот. Рекреативна сфера се односи на бављење спортом, на правилан однос рада и одмора, као и на свест о изградњи здравих навика. Васпитно-образовна сфера укључује и сазнајну компоненту, односно усвајање свих знања везаних за телесно здравље. Телесно васпитање доприноси остваривању задатака умног, моралног и естетског васпитања. Здравствено васпитање, са друге стране, подстиче појединца на заштиту здравља, успостављање здравих навика и подизање свести и знања о значају очувања здравља. Физичко васпитање се мењало кроз векове. Када је реч о телесном васпитању у Риму, обзиром да се личност мушкарца увек уздизала, физичко вежбање је имало војни карактер и главни циљ је био да се од мушкарца направи што бољи ратник. У складу са тим, дечасти су највише вежбали руковање оружјем, мачевање, јахање, групно ходање, пливање и скакање у воду, трчање под ратном опремом, и слично. Римљани су преузели део грчке културе, али скоро никада нису приређивали игре као што је то био манир у старој Грчкој. На основу фресака које датирају из тог времена, можемо да закључимо да је у физичко васпитање спадало и бацање копља и диска, скок у даљину, рвање и песничење. Популарне су биле и трке кола са по два или четири коња, с тим да се нису такмичили у брзини, већ у техници и вештини јахања. Римски грађани су пак више волели да гледају игре него да учествују у њима.

3. РИМ

Стари Рим је првобитно био град-држава, а касније је постао република и империја. Према легенди о Ромулу и Рему, постао је град 753. године пре нове ере; био је државица која је обухватала град Рим и околину, и зависила је од Етрураца. У периоду између 753. и 509. године пре нове ере на челу државе су били краљеви, а први легендарни краљ је управо био Ромул. Након 509. године пре нове ере, извршена су највећа римска освајања, када је државица прерасла у највећу робовласничку империју старог века. Римљани су тада запосели огромне комплексе, чиме се развио велики посед, односно тзв. латифундија. Радна снага се добијала претварањем великог броја покороног и побеђеног становништва у робове којима је поверен рад у производњи, а са друге стране, на тај начин су пропадали ситни сељаци. Западно римско царство срушено је 476. године пре нове ере, а његовим падом срушен је и робовласнички поредак. Како је римска држава имала карактер светске империје, њен пад је значио и крај тог поретка уопште; на рушевинама римског царства никле су нове варварске државе у којима се постепено развијао феудални поредак. На територију су ступили нови народи, најчешће словенски и германски, односно народи које су Римљани некада називали варварима. Овако је настало ново поглавље у историји, познатије као средњи век и доба феудализма. Што се тиче Источног римског царства, односно Византије, оно се одржало још хиљаду година, тачније до 1453. године и то као држава која је еволуирала у феудалну империју.

4. РОДОВСКИ РИМ

Као што је претходно речено, римска држава је прошла веома дуг пут трансформација и развоја, који се може поделити на неколико главних периода.

Родовски Рим је постојао у периоду између 6. и 8. века пре нове ере. Рим је управо у овом периоду био мали и не толико развијен град – држава. Становништво се претежно бавило пољопривредом, а у обављању послова су учествовали како малобројни робови, тако и њихови господари са својим члановима породице. Породица је била основ друштва, државе и привреде, а на њеном челу налазио се отац. Будући да је отац породице био у потпуности доминантан, заједнице су биле изразито патријархалне и примитивне; синови су заједно са очевима и робовима учествовали у земљорадничким пословима, док су ћерке заједно са мајкама радиле у домаћинству. Патријархалност Римљана је била веома изражена и превазилазила је све друге државе и народе античког доба. Права оца у поступању према деци била су призната у пракси чак и пре него што су уврштена у Дванаест таблица; она су остала без премца током античког доба, и још је правник Гај могао да пише: „Моћ коју имамо над својом децом јединствена је код грађана Рима и не може се наћи код било којег другог народа“. Не само да је отац могао изложити дете при рођењу; могао је грешног сина одбацити и осудити на ропски рад, или наредити да буде ишибан, или чак погубљен, и све се то повремено и догађало. (Bonner, 2012:5.).

Васпитање је било првенствено ограничено на оца и породицу. Циљ васпитања је био да се синови оспособе да буду ратници и земљорадници. Посебан значај се ставља на морално васпитање, односно од оца је требало усвојити вредности, врлине, дисциплину, храброст, родољубље и поштовање свих старијих и Богова. Када је реч о телесном васпитању, синови су се учили руковању оружјем, пливању, јахању и рвању. Интелектуално васпитање је било веома ограничено, обзиром да су многи очеви били неписмени. У врло малом и занемарљивом броју породица учило се елементарно рачунање и основна писменост. У оквиру самог дома, посебна пажња се придавала поштовању породичних божанстава. Породична божанства су се називала лари и пенати; лари су се везивали за култ породице и предака, док су се пенати везивали за кућу и дом.

5. РЕПУБЛИКАНСКИ РИМ

Републикански Рим постојао је у периоду од 6. до 1. века пре нове ере. Развијао се у све моћнију државу на Апенинском полуострву, а након низа успешних освајања и ратовања, од 6. века пре нове ере, држава се трансформисала у републику. Веома значајну новину представљали су закони који су били формулисани у „Дванаест таблица“. Ови закони су усвојени око 450. године пре нове ере, и били су основа пре свега римске државе, а затим и друштва, културе и права у наредним вековима. Закони су били забележени на бронзаним таблицама. Усвајањем ових закона, јавиле су се и нове образовне и друштвене потребе, а степен писмености је био све већи. Самим тим, дошло је и до оснивања првих школа. Прве и елементарне школе у античком Риму настале су у раној републици и називале су се „лудус“ (ludus, „игра“). Ове школе су биле веома примитивне; нису имале своје зграде и просторије, настава је била одржавана у јавним просторима попут зграда, холова, ходника храмова, и слично. Циљ наставе је у почетку било елементарно описмењавање, односно читање, писање и рачун. Око половине 5. века пре нове ере, у наставу се укључују и закони Дванаест таблица, који су представљали основу државних и друштвених вредности. У овом периоду су се појавили и елементи државног уређења, а такође је успостављена и институција цензора, односно државног службеника чији је задатак био да надгледа васпитно-образовна питања. Појава цензора се везује за сазревање читаве римске републике која почиње да увиђа значај васпитања и образовања за функционисање римског друштва, друштвених односа и система вредности. Цензор је водио рачуна о ваљаном преношењу вредности и врлина на младе генерације, као и о томе да и ученици и учитељи владају примерено.

Циљ васпитања је био усвајање врлина попут храбрости, достојанства, родољубља, традиционалних обичаја, скромности и умерености. Учители су често својим ученицима приповедали о римској историји, значајним биткама и славним прецима, а дечаци су посећивали и државне установе, форум, сенат, као и војне логоре и јединице.

Са римским освајањем Грчке, долази и до промена у култури и просвети. Утицај грчке културе, филозофије и књижевности био је све снажнији, а виши слој становништва је почео да се интересује за грчки језик, као језик образованих, успешних и отмених људи. Тако је грчка култура преко језика, поезије,

књижевности и филозофије постепено добила своје место у римском школству. Међутим, један од највећих противника увођења грчке културе у римско школство и васпитање био је тадашњи цензор Марко Порције Катон, односно Катон Старији.

Катон је снажно инсистирао на сузбијању утицаја Грка на Римљане, а посебно на младе генерација. Под његовим, и утицајем многих других традиционалиста и конзервативаца, у једном тренутку Сенат је забранио филозофе и реторе у Риму. Ипак, утицај грчког образовања и васпитања на Римљане додатно је порастао након римског освајања Атине и других, многобројних грчких градова. Почела је да се јавља потреба за учењем говорништва и беседништва ради успешног утицаја на грађане, као и јавног наступа у Сенату, Форуму и судовима. Ову потребу Римљана су управо задовољили грчки учитељи реторике и граматике, који су били веома тражени у датом периоду.

6. РИМСКО ЦАРСТВО

Римско царство је постојало у периоду између 30. и 476. године пре нове ере, када се догодио пад Римског царства. У овом периоду почињу додатно да се занемарују традиционалне вредности, што је утицало и на породично васпитање. Као што смо већ напоменули, раније су децу васпитавали искључиво родитељи, док сада бригу о деци преузимају Гркиње као дадиље и дојиље, и грчки робови као писмени учитељи и васпитачи, односно педагози. Школство је осим елементарног образовања, подразумевало и граматiku и реторiku. Овакав тростепени систем васпитања и образовања требало је да задовољи три основна циља; васпитање храбрих и способних војника, васпитање и образовање службеника, чиновника и администратора државних установа, и на крају образовање говорника способних да успешно учествују у јавном и политичком животу.

Римски школски систем био је сложен. Постојале су елементарне школе у које су дечаци полазили са навршених седам година. У року од три до пет година тебало је да савладају читање, писање, рачунање, морално поступање и пристојно владање. Учители ових школа називали су се *litterator* или *magister ludi*, што дословно значи "учитељ игре". Учитељ је такође био задужен за спровођење строге дисциплине, која је неретко била праћена и телесним казном. Римљани су ангажовали и грчке робове, односно педагоге, да дечаке подучавају грчком језику и буду њихова пратња на путу од школе до куће. Ове школе су биле приватне, па самим тим није постојао унапред прописан план и програм наставних активности. На основном нивоу наставе се очекивало да ученици науче да броје, пишу и читају, а по навршењу дванаест година, прелазило се у другу школу где су ученици изучавали књижевност. Такође, постојале су и граматичке школе које су дечаци похађали и у њима су учили грчки и латински језик и књижевност. Изучавале су се класификација књижевности, ритмика стиха, делови говора, коњугација и деклинација, а потом правила говора и писања. Ученици су вежбали да читају наглас и изражајно говоре. Издвајају се и реторске школе које су похађала племићка деца када би навршила петнаест или шеснаест година. Ове школе су обухватале изучавање моралног и правног садржаја, историју и беседништво. Главни циљ реторских школа био је да оспособи младиће за успешну будућу каријеру и напредак у јавном, друштвеном и политичком животу. Такође, изучавала се и математика, музика, астрономија и филозофија. Трајање образовања у овим школама било је индивидуално, у зависности од способности и самог интересовања

ученика. Образовања је било и након реторских школа, и такве школе су се називале високим школама. Високе школе су биле распрострањене у Атини, Риму, Марсеју, Милану, Александрији, Галији, Родосу, Картагини, Константинопољу и слично. Високе школе формално нису биле део школског система, али су исто тако имале велики значај у целокупном васпитно-образовном систему. Наставни план високих школа је обухватао медицину, књижевност, реторику, филозофију, право и технику. Високе школе су биле веома скупе и похађали су их само богати студенти чији су родитељи могли то да им приуште.

Након четвртог века пре нове ере, дешавају се значајне промене у римском васпитно-образовном систему. Постепеним прихватањем хришћанства, мењао се и однос према приватном васпитно-образовном систему, односно све више се јављају државне школе које су биле под директном контролом државне и царске власти. 425. године пре нове ере, царска власт коначно и у потпуности присваја право отварања школа, а сваки покушај отварања приватне школе сматрао се злочином против државе. Царство је било повезано са Црквом, те је настава имала религијски и хришћански карактер, а учитељи су углавном били свештеници.

Неопходно је придати пажњу личностима које су имале кључну улогу у васпитно-образовном систему овог времена. Цицерон је био најпознатији римски писац, мислилац и беседник. Први се залагао за изучавање римске историје, нарочито у реторским школама. Цицерон је највећи акценат стављао на потребу индивидуализовања наставе; требало би да учитељ и васпитач добро испитају психичке особености и особине сваког васпитаника, па према томе и да поступају. Ако будемо тако свакога проучавали према његовим особинама, то ће се ученици, упркос међусобним разликама, сваки на свој начин развијати. (В. Zaninović, 1988: 41.). Сенека је био најпознатији стоички филозоф, моралиста и писац свог времена. Такође, био је и учитељ и васпитач цара Нерона, о чијем је васпитању водио рачуна од Неронове једанаесте године. Нажалост, Сенека је на захтев цара Нерона био присиљен на самоубиство, због наводне умешаности у заверу против цара. Квинтилијан је био највећи римски теоретичар и практичар васпитања и образовања. Његово дело "Образовање говорника" сматра се врхунцем теоријске мисли о васпитању и образовању у Риму. Био је син једног учитеља и управитеља реторске школе, коју је касније и сам водио. Циљ самог васпитања је схватао веома широко; беседник је морао да савлада вештину говора, али и да темељно познаје филозофију и књижевност, као и да буде широко образован и упознат са свим слободним наукама свог времена. Писао је о различитим и значајним васпитно-

образовним проблемима попут предшколског васпитања и васпитној улози родитеља, педагога или дадиље. Проучавао је и однос и корелацију између наслеђа, односно природне надарености и васпитно-образовне делатности, односно теоријске наставе. Ипак, важније од образовања, знања и талента биле су честитост, поштеност и моралност у поступању. Утицај Квинтилијана и његовог писаног дела “Образовање говорника”, стицајем околности, био је веома велики и значајан у периоду хуманизма и ренесансе, јер је поновно откриће његовог дела имало снажан утицај на ширење хуманистичких васпитних идеја и идеала који су се ослањали на класичну римску и грчку педагошку традицију.

7. ВИЗАНТИЈА И ВИЗАНТИЈСКИ ПОГЛЕД НА ВАСПИТАЊЕ

У првом веку нове ере, у источним провинцијама римског царства, настале су прве ранохришћанске заједнице које су се временом рашириле по читавој римској империји. Карактерисале су их пажња и брига о васпитању младих дечака и девојчица, што даље резултира развијањем идеје о равноправности и залагањем за њу. Све више се удаљавало од вредности римског друштва које су сматране неморалним, те се временом развио и изградио потпуно нови идеал човека. У периоду бурних социјалних промена, као и оснивањем Константинопоља, најављује се историјски почетак велике империје, односно Византије. Византија је била директан наследник римске и хеленске културе, а томе је додатно допринео и њен географски положај, на основу ког је она постала веома значајна веза и спона између култура Европе и Азије. Смисао и циљ византијског васпитања, школовања и образовања био је формирање праве и истините представе о животу. У Византији је основна улога породице, управо било васпитање. Човек је био посвећен породици, деци и јачању свих породичних веза. Такође, једну византијску породицу, када је упоредимо са римском или грчком породицом, карактеришу много јаче унутрашње везе. Васпитање је имало хумани и хришћански карактер. Ропство се осуђивало, а етички су се превазилазиле разлике између сиромашног и богатог становништва. Такође, формиран је став да су сви сталежи, жене и мукарци, односно људи уопштено, једнаки пред Богом. Брак се у Византији сматрао божанском установом и у његовој основи се налазила моногамија. У центру породице је, за разлику од римског друштва, била жена, која је била заштићена од свих лоших утицаја и водила је бригу о породици и о васпитању деце. Мушкарци су са друге стране, учествовали у друштвеном животу. Акценат је био на радном васпитању, односно отац је преносио свој занат на сина, а мајка бригу о домаћинству на ћерку. Синови су углавном били наследници очеве професије. У имућнијим породицама, и дечаци и девојчице су били писмени и књижевно образовани. Породица и црква су биле у обавези да младе генерације уведу у основе хришћанског учења. Васпитање је у Византији, било чак и законом регулисано. У оваквом систему вредности, главна и основна дужност родитеља, била је да правилно васпитају своју децу.

Девојке су се веома рано удавале и према својим мужевима су се односиле са поштовањем и нежношћу. Према тадашњем гледишту, примерена жена се није препуштала забавама нити дружењу са људима који нису слични њој, већ је била

скромна, достојанствена, смирена и радила је у корист свог димаћинства. Према схватању цркве, жена је требало да се угледа на примере живота жена који су били приказани у Библији. Деца су била у обавези да поштују оба своја родитеља и да им помажу. Очекивало се да жена буде потчињена свом мужу, међутим у византијским аристократским породицама, муж није могао да буде доминантнији у односу на жену уколико је она имала познатије и значајније претке од њега. Такође, у богатим породицама, поред мираза који је жени припадао према закону, она је добијала и наследство. Муж и даље остаје глава породице, али не и једини носилац родитељских права, која су у овом периоду била равноправно распоређена и на оца и на мајку. Дакле, отац и мајка су подједнако одговорни за васпитање и подизање деце, као што и имају иста права према својој деци. Кажњавање деце је и даље било присутно, али се физичка казна све више избегавала и мењала вербалном забраном. Поред тога што су родитељи били дужни да брину о својој малолетној деци, и деца су била у обавези да негују своје старе и болесне родитеље. Закон је посебно инсистирао на бризи и чувању душевно оболелих родитеља. Када су у питању имовински односи, родитељи су били у обавези да материјално издржавају своју малолетну децу. Са друге стране, пунолетна деца су била дужна да пруже материјалну подршку својим родитељима уколико они немају довољно средстава за живот.

Византијска култура се раширила у већини земаља које су биле у њеном окружењу, источно и западно од ње. И након њене пропасти, многе византијске идеје су наставиле да живе и утемељиле су се у европској педагогији. Идеје о слободи личности, равноправности међу људима, значају породице и родитеља у васпитању деце, заступљене су и дан данас. Мноштво је модерних концепција и схватања о правима и обавезама родитеља према својој деци, која управо имају византијске корене.

8. РАНО ХРИШЋАНСТВО И РАНОХРИШЋАНСКЕ ШКОЛЕ

Пропаст и пад Западног римског царства, као што смо већ претходно навели, означава почетак средњег века и новог доба, односно епохе феудализма. Овај нови период представља потпуни преокрет у друштвеном, политичком, економском, васпитном и образовном животу. Средњи век се неретко назива и мрачно доба саме цивилизације и културе, јер се прелазак из зреле грчко-римске цивилизације у феудално доба може посматрати као корак уназад у просветном и културном смислу. Под доминантним утицајем цркве у средњем веку, школство се темељило на три врсте школа, а то су биле манастирска, катедрална и парохијска школа. Како би се утврдио пут настанка и развоја, као и значај ових школа, морамо се вратити неколико векова уназад, тачније до првих векова нове ере. Унутар самих граница Римског царства, од првог века постепено почиње да се развија и настаје потпуно нова верска, културна и историјска појава, односно хришћанство. Сами почеци ранохришћанског васпитања потичу од потреба хришћана да у оквиру своје заједнице обезбеде адекватну васпитну праксу у складу са хришћанским идејама и идеалима. Основне васпитно-образовне установе у раном хришћанству јесу две врсте школа, односно катехуменске и катехетичке школе.

Катехуменске школе су биле намењене хришћанским верницима и свима онима који су то желели да постану. Прави хришћани су по правилу, били преобраћеници из паганства, тачније они су рођени и васпитавани као пагани, али су касније кршћавани по сопственој жељи и одлуци у свом одраслом добу. Катехуменске школе су биле прве хришћанске школе, и можемо их дефинисати као школе за васпитање и образовање одраслих особа. Појам катехумен се односи на појединца, односно одраслог човека, који је пожелео да буде хришћанин, а да би то и постигао, морао је да савлада сва учења и знања о хришћанству и његовим вредностима, обредима, правилима, заповестима и светим тајнама. Такође, требало је доказати да поседује све моралне и етичке квалитете једног хришћанина. Настава, васпитање и образовање у катехуменским школама трајали су и до три године. Тек након читавог тог процеса образовања, искушеник је могао да постане хришћанин, а то се потврђивало самим обредом крштења. Катехуменске обуке су се заснивале на интелектуалном и моралном васпитању, уз пратњу музичких елемената, тачније певања црквених песама и псалама. Један од разлога постојања ових школа јесте и то што су хришћанске заједнице живеле у великој опасности и страху од прогона, па су многе од њих зато деловале у тајности и морале су се заштитити и обезбедити

од потенцијалних издајника. Основна обележја катехуменске обуке била су умна и морална поука. Хришћанин је морао да буде довољно образован како би могао да се одупре учењима многобожачких филозофија. Са друге стране, хришћанство је одувек подразумевало понашање у складу са хришћанским учењем, што даље значи да није довољно да један хришћанин само интелектуално познаје црквено учење, јер права вера тражи целог и комплетног човека, а не само његов интелект. Катехуменске школе су карактеристичне за векове у којима су хришћани бивали прогоњени од стране царске римске власти. Биле су најбројније у трећем и четвртном веку, када је и њихов значај био на највишем нивоу. Међутим, након што се хришћанство претворило у доминантну државну религију, ове школе губе на свом значају, замиру или се чак и трансформишу у неке друге врсте школа. Катехуменска пракса остаје присутна у средњем веку када је реч о покрштавању варварских племена, као и у литургијској пракси у оквиру обреда крштења.

Катехетичке школе су биле школе са високим нивоом и сложеним степеном наставних садржаја. Сматрале су се високим школама, односно катехетичким или теолошко-филозофским академијама. Прва и редовна, катехетичка хришћанска школа је основана око 125. године, у Александрији. Учитељи у овој школи су покушавали да повежу грчку филозофију и науку са доктрином хришћанске цркве. Иако се наставни план темељио на изучавању Библије, полазници ове школе су проучавали грчка филозофска учења, књижевност, реторику и граматику, али све са аспекта хришћанства. Знатно више извора и података постоји о другој александријској катехетичкој школи, која је основана око 179. године. Ову школу су водили и њоме су управљали такозвани црквени очеви, филозофи и теолози. Први управитељ школе био је Пантенус. Пантенус је био стоички филозоф који се преобратио у хришћанство. Пошто се у хришћанској настави служио учењем грчког филозофа и речитошћу беседника, преко њега и његових наследника и филозофија и реторика - у ствари, целокупна грчка ученост - стављена је у службу Цркве. (Monroe (1905), p. 233.). Након Пантенуса, школом је управљао Атињанин Клемент. Клемент је био Пантенусов ученик, те можемо закључити да је од њега и преузео руковођење школом. Клемент Александријски је био један од најзначајнијих хришћанских мислилаца, а његов рад и дело допринели су развоју хришћанске теологије и филозофије. Промовисао је идеју да је хришћански живот уско повезан са моралном савршеношћу и позивао је на обликовање хришћанске личности путем духовног васпитања. Његова школа је била позната по спајању хришћанске теологије са широким спектрима знања из других дисциплина попут математике, филозофије, књижевности, и слично. После Клемента, управљање

преузима веома учени писац и филозоф, Ориген. Ориген је покушавао да надвлада сукоб античке филозофије и хришћанства тврдећи да је управо филозофија отворила пут хришћанству. Ориген је због својих учења и према тадашњим схватањима, као могући јеретик, уклоњен са места управитеља школе. Међутим, након тога, основао је своју школу у Цезарији. Оригенова школа је сличила александријској катехетичкој школи, била је веома успешна, а у њој су се проучавале филозофија, наука, астрономија, логика, реторика, књижевност, историја и слично. Оригенова школа била је веома значајно историјско и културно место које су посећивали многи ученици, па чак и они из најудаљенијих крајева.

Александријска катехетичка школа није имала своју школску зграду, већ су се ученици окупљали у кућама управитеља школе. Катехетичке школе су постојале у још неколико градова попут Едесе, Сирије, Антиохије и слично. Када је реч о римској катехетичкој школи, сматра се да ју је почетком трећег века основао римски бискуп Калист. Римска школа је постала најзначајнија катехетичка школа, а имала је и своју библиотеку и значајне библиотекарe на њеном челу. Катехетичке школе такође представљају основу на којој су се касније развиле и катедралне школе, које су биле најбоље и најзначајније образовне установе у средњем веку. Поред катедралних, развиле су се и бискупске и епископалне школе, а све заједно биле су значајна и важна средишта хришћанског образовања и учења баш у временима када је хришћанство било доминантна европска религија. Катедралне школе везујемо за Западну Европу, док су у Источној Европи биле распрострањене епископалне школе.

Прве векове хришћанства обележили су многобројни жестоки сукоби са претходном паганском културом. Међутим, оно је ипак било принуђено да се на управо такву културу, традицију и образовни систем ослони, док није довољно ојачало и поставило сопствене ослонце.

9. ЗАКЉУЧАК

Како бисмо закључили ову тему, важно је да се пре свега, још једном осврнемо на науку која проучава васпитање, прецизније на педагогију и њен значај. Педагошка наука је изградила веома сложен систем научних дисциплина и субдисциплина. Педагогија се ослања и на друге, себи сличне и сродне науке, као што су историја, филозофија, психологија, антропологија, социологија, итд. Обзиром да се тема везивала за период Старог Рима и Раног хришћанства, управо су многи подаци и знања из историје били неопходни у изради рада. Такође, у датом периоду и филозофија заузима веома битно место и неизоставан је фактор. Као што смо већ поменули, васпитање је појам и процес који везујемо искључиво за људску врсту, а подразумева преношење вредности, знања и искустава са колена на колена, а неизоставни део процеса јесте намере да се то успешно пренесе на млађе генерације. На основу овог рада, закључујемо да је васпитање еволуирало кроз векове, и то под утицајем различитих религија и култура. Проучавање васпитања у Старом Риму и ранохришћанском периоду, допринело је разумевању и схватању тога како су прошле цивилизације преносиле знања, вредности и учења на млађе генерације, обликујући тако историју и културу свог времена. Упоредна анализа и изучавање ова два периода, односно циљева образовања, моралних вредности и етичких принципа, отворила нам је врата ка новим сазнањима о утицају религије, културе, па чак и политике на васпитање.

ЛИТЕРАТУРА

Ајдин Хусеинспахић (2015). *Patria Potestas u starorimskoj porodici s osvrtom na neke aspekte odgoja dјese u Antičkoј Grčkoј, Rimu i srednjovјekovnoj Arablјanskoј држави*. Универзитет у Зеници-Правни факултет

Жељко Бралић (2021). *Теорија и организација образовања*. Београд: Универзитет у Београду – Факултет безбедности, 15-25, 86-105.

Жељко Бралић (2006). *О школама раних хришћана*. Зборник радова 2006. Београд: Универзитет у Београду – Факултет безбедности, 307-316.

Жељко Бралић (2009). *Високо образовање у раном хришћанству – Клемент и Александријска катехетичка школа*. Годишњак Факултета безбедности. Београд: Факултет безбедности, 223-244.

Жељко Бралић (2007). *Високо образовање у раном хришћанству – Ориген као ученик и као учитељ*. Зборник радова 2007. Београд: Универзитет у Београду – Факултет безбедности, 239-257.

Жлебник, Л. (1983). *Општа историја школства и педагошких идеја*. Београд: Просветни преглед

Заниновић, М. (1988). *Опћа повијест педагогије*. Загреб: Школска књига

Мала енциклопедија просвета (1978). Општа енциклопедија – треће издање. Београд: Просвета

Зоран Чворовић, Саша Дубљанин (2013). *Настава и васпитање – Византијски поглед на васпитање и односе родитеља и деце – правни и педагошки аспект*. Београд: Универзитет у Београду – Филозофски факултет, 175-188.

Невенка Зрнзевић (2016). *Физичко образовање кроз векове*. Зборник радова учитељског факултета 2016. Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић, 295-313.

ИЗЈАВА О АКАДЕМСКОЈ ЧЕСТИТОСТИ

Изјављујем да сам у приложеном раду поштовао/ла сва правила о академској честитости.

Овај писани рад резултат је искључиво мог личног рада, темељи се на мојим истражиањима и ослања се на наведену литературу.

У Београду, дана _____ године.

Потпис студента:
